

de m o s

Jaargang 22
Maart 2006

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

3

NIDI

inhoud

- 17 **Aboriginals in Australië achtergesteld**
- 20 Demodata
- 21 Demodata
- 22 **Armoede en de belofte van gelijkheid**
- 22 Demodata
- 23 Demodata
- 25 Demodata
- 26 Demodata
- 26 **Scheiden: de partners, de kinderen en de contacten**

Arernte Aborigine Mona Nunala drinkt uit de enige beschikbare openbare kraan in het Aboriginal-reservaat van Alice Springs in Centraal Australië.
Foto: ANP Foto; EPA PHOTO APP / Torsten Blackwood.

Aboriginals in Australië achtergesteld

MAGGIE WALTER EN NATALIE JACKSON

De rol van ongelijke demografische en sociaal-economische patronen

De Aboriginals in Australië wijken in demografisch en sociaal-economisch opzicht nogal af van het landelijk gemiddelde. Voor een deel is het kolonisatieproces in de 19^e eeuw daar debet aan. Zo hebben ze een veel hogere zuigelingensterfte, komt zelfdoding onder jongeren veel meer voor, evenals bepaalde hartziekten en suikerziekte. Lange tijd telden de Aboriginals letterlijk niet mee in de statistieken, maar dat is inmiddels veranderd. Wel blijft het daardoor moeilijk om een juist beeld te krijgen van de ontwikkelingen in het verleden.

Toen Britse kolonisten in 1788 voet aan wal zetten op de stranden van Australië was het continent al bevolkt met naar schatting 300.000 inheemse bewoners. Verdeeld over ongeveer 500 clans, elk met hun eigen cultuur, dialect en grondgebied, leefden deze mensen een nomadisch of halfnomadisch bestaan, afhankelijk van het klimaat en de topografie ter plaatse. De Britten dachten dat de Aboriginals gezien hun levensstijl als jagers-verzamelaars geen als zodanig herkenbaar recht kenden en dat ze daarom, op basis van het Terra Nullius beginsel (een leeg land dat aan niemand toebehoorde), niet zoals gebruikelijk recht hadden op het bezit van land. Door op deze wijze te handelen hoefden er geen wettelijk verplichte verdragen of overeenkomsten met de oorspronkelijke bewoners te worden gesloten. Het door de wet gedragen Terra Nullius beginsel bleef in Australië tot 1992 bestaan.

Het kolonisatieproces

Afhankelijk van de toegankelijkheid van het land, de bruikbaarheid en de behoefte aan land, nam het kolonisatieproces niet overal gelijktijdig een aanvang en voltrok het zich in een verschillend tempo. Het patroon was echter steeds hetzelfde: na het eerste contact tussen de Aboriginals en de Europese kolonisten werd al snel hun land onteigend, waarna ze werden verdreven naar reservaten of werden veroordeeld tot een gemarginaliseerd bestaan. Door de gewelddadige confrontaties en door de zware tol die werd geëist door nieuw geïntroduceerde ziekten decimeerde de inheemse bevolking in de pas gekoloniseerde gebieden. Nu, 200 jaar later, is de erfenis

Figuur 1. Kaart van Australië

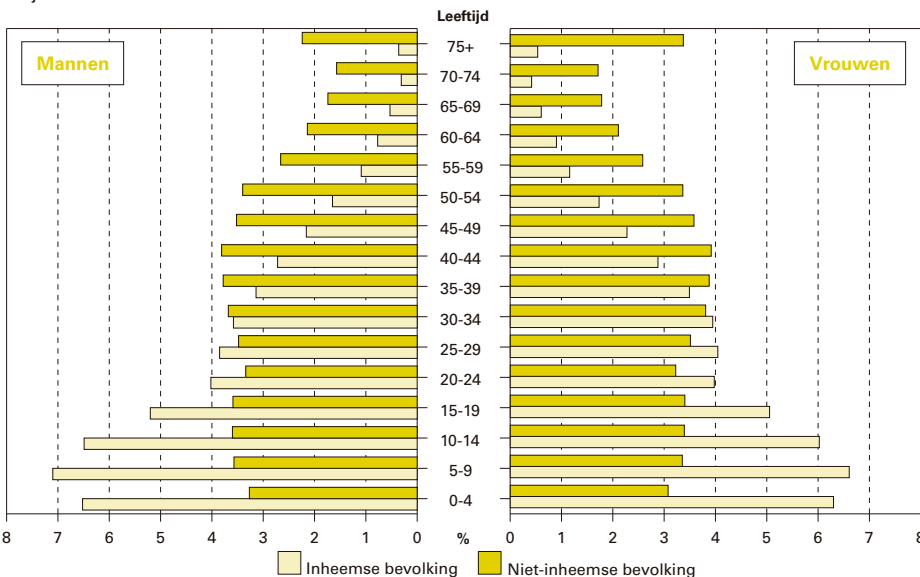
Bron: http://www.lib.utexas.edu/maps/australia/australia_rel_1999.jpg

van dat kolonisatieproces nog tastbaar aanwezig in de verschillende demografische profielen en in de ongelijkheid wat betreft sociaal-economische ontwikkeling en de gezondheidssituatie die kenmerkend is voor de huidige Aboriginals.

Gegevens vaak onvolledig

In de volgende paragrafen wordt dieper ingegaan op de demografische en sociaal-economi-

Figuur 2. Leeftijdverdeling inheemse en niet-inheemse bevolking van Australië, geschatte cijfers voor 30 juni 2001

Noot: de leeftijdsgroep 75+ omvat alle 75-pussers en is daardoor niet strikt vergelijkbaar met de vijfjaarsgroepen in de rest van de figuur.

Bron: ABS 2005.

sche omstandigheden van de Aboriginals van nu. De beschikbare gegevens bevatten echter veel onvolkomenheden hoewel ze afkomstig zijn uit de meest recente bronnen. Dat komt voornamelijk doordat dergelijke gegevens pas betrekkelijk recent worden verzameld en naar bevolkingsgroep worden gespecificeerd. Artikel 127 van de Australische Grondwet bepaalde tot 1967, toen het door een referendum werd geamendeerd, dat de Aboriginals niet werden opgenomen in de officiële bevolkingscijfers. Bijgevolg heeft de meest betrouwbare gegevensbron, de in 2001 voor het laatst door het Australische Bureau voor de Statistiek (ABS) gehouden vijfjaarlijkse nationale volkstelling, historische beperkingen. Administratieve registraties van bijvoorbeeld ziekenhuizen, huisvestingbureaus en justitie zijn minder betrouwbaar als gevolg van het feit dat het traditioneel puur toeval was of een Aboriginal wel of niet in de administratie werd opgenomen. De gegevens van de *National Aboriginal and Torres Strait Islander Survey (NATSIS)*, de eerste nationale specifiek inheemse gegevensverzameling in Australië (gehouden in 1994 en 2002) zijn, hoewel betrouwbaar, niet altijd vergelijkbaar met gegevens over de niet-inheemse Australische bevolking.

De huidige inheemse bevolking

Tegenwoordig wordt het aantal Aboriginals geschat op 458.500 mensen, 2,4 procent van de totale Australische bevolking. Daarbij worden twee groepen onderscheiden, te weten Australische Aboriginals en bewoners van de eilanden in de Straat van Torres (tussen Australië en Papua Nieuwe Guinea). Hoewel de twee bevolkingsgroepen traditioneel voor statistische doeleinden worden gecombineerd zijn ze niet homogeen en zijn er grote demografische, sociale en culturele verschillen. Van de totale inheemse bevolking beschouwt 90 procent zichzelf als Aboriginal, rond zes procent als bewoner van een eiland in de Straat van Torres en de overige vier procent als Aboriginal en als bewoner van een eiland in de Straat van Torres.

Het verspreidingspatroon van de inheemse bevolking verschilt ook. Woont van alle Australiërs tweederde in de grote steden, van de inheemse bevolking is dat slechts 30 procent. De rest woont in regionale gebieden (43 procent) of in gebieden (27 procent) die als afgelegen worden geclassificeerd. Ter vergelijking: slechts twee procent van de niet-inheemse bevolking leeft in dergelijke afgelegen gebieden.

Het percentage Aboriginals en het deel van de dorpen en steden waar ze woonachtig zijn verschilt in de zes Australische staten en de twee *Territories*. De regio's waar in verhouding meer Aboriginals wonen blijken later te zijn gekoloniseerd en een groot gebied te omvatten waar relatief weinig mensen wonen. In de *Northern Territory* bijvoorbeeld, dat vanwege haar afgelegen ligging en haar ruige landschap weinig kolonisten aantrok, is bijna de helft van de bevolking inheems en rond 80 procent van deze inheemse bevolking blijft wonen in ver afgelegen gebied. In de staat Victoria daarentegen, dat betrekkelijk vroeg werd gekoloniseerd en waar de

vruchtbare gronden een grote kolonistenbevolking konden voeden, is minder dan een procent van de bevolking inheems, en geen van de Aboriginals woont afgelegen. Een meer dramatisch voorbeeld is Tasmanië. Na de komst van de kolonisten, in 1803, hadden deze zich alle bruikbare land in de jaren 1820 toegeëigend. In 1830 werd de overgebleven inheemse bevolking, gedeceimeerd door ziekte, honger en conflict, bijeengereven en verbannen naar het Aboriginal reservaat op Flinders Island. In deze bewaakte geïsoleerde omgeving vonden ze allemaal binnen 20 jaar op een handvol na de dood. Bijgevolg stammen alle huidige Tasmaanse Aboriginals af van een kleine groep Tasmaanse inheemse vrouwen die in de tweede helft van de 19e eeuw kinderen kregen van Europese kolonisten.

Het is beter om de huidige inheemse bevolking te beschrijven in termen van een aantal bevolkingsgroepen in plaats van één homogene populatie. Terwijl ze een Aboriginal-gevoel delen, identificeren de meeste Aboriginals zich in de eerste plaats met een clan of familiegroep in het bijzonder. Aboriginals uit het Barmah-gebied in Victoria vereenzelvigen zich bijvoorbeeld met de Yorta Yorta en die uit Tasmanië met de Palawa. De meeste Aboriginals houden ook sterke banden met het land waar hun familiegroep in brede zin vandaan komt, zelfs wanneer zij daar niet langer wonen. In 2002 zei zo'n 70 procent van de Aboriginals die werden ondervraagd in het NATSIS-onderzoek dat zij het gebied van herkomst of het traditionele land erkennen.

Het demografisch profiel

Hoewel zij momenteel maar een kleine deel van het totaal aantal inwoners van Australië uitmaken, groeit de inheemse bevolking sneller dan de niet-inheemse bevolking. In de censusperiode 1996-2001 nam de inheemse bevolking, na een eerdere forse groei in voorafgaande censusperiodes, met 16 procent toe. Rond driekwart van deze stijging in de periode tussen de volkstellingen wordt verklaard door demografische factoren als hogere vruchtbaarheidscijfers en een jongere leeftijdsstructuur. De rest van de stijging wordt volgens het ABS (2005) verklaard door verbeterde registratiemethoden en een grotere bereidheid van de ondervraagden om zichzelf als Aboriginal te identificeren. Verder trouwen relatief veel Aboriginals met niet-inheemse inwoners. De kinderen uit die huwelijken zijn geneigd om zichzelf als Aboriginal te zien.

Ook tussen de inheemse en de niet-inheemse bevolking in Australië bestaan duidelijk herkenbare demografische verschillen. Figuur 2 laat zien dat de leeftijdsstructuur van de inheemse en de niet-inheemse bevolkingen heel sterk verschilt. Terwijl de niet-inheemse bevolking verouderd, zoals blijkt uit het afnemende aandeel van de jongeren, ontwikkelt de inheemse bevolking zich bijna in tegenovergestelde richting. De mediane leeftijd is bij de Aboriginals 20 jaar en bij de niet-inheemse bevolking 36 jaar. Bij de Aboriginals is 40 procent jonger dan 15 jaar, bij de niet-inheemse bevolking is

dat 20 procent. Omgekeerd is slechts drie procent van de inheemse bevolking 65 jaar of ouder vergeleken met 13 procent bij de niet-inheemse bevolking. Deze contrasterende statistieken weerspiegelen de twee hoofdoorzaken van de verschillen in leeftijdsstructuur: aan de ene kant een hogere vruchtbaarheid onder de inheemse bevolking, aan de andere kant de lagere levensverwachting van Aboriginals.

Vruchtbaarheids- en sterftepatronen

Australische inheemse vrouwen hebben meer en jongere kinderen dan niet-inheemse vrouwen. Het huidige totale vruchtbaarheidscijfer (Total Fertility Rate, TFR) voor inheemse vrouwen is 2,15 vergeleken met 1,76 voor de hele bevolking. De TFR voor inheemse vrouwen verschilt per staat, maar is in alle regio's hoger dan de TFR voor niet-inheemse vrouwen. Vroegere vruchtbaarheidspatronen voor inheemse vrouwen dragen bij aan dat verschil met een tienervruchtbaarheid die viermaal zo hoog is als het nationale gemiddelde onder inheemse vrouwen. Bij inheemse vrouwen heeft de leeftijdsgroep van 20 tot 24 jaar de hoogste vruchtbaarheid en die is laag vergeleken met de leeftijdsgroep van 30 tot 34 jaar die nationaal de hoogste vruchtbaarheid kent.

De andere factor die het profiel van de Australische inheemse bevolking beïnvloedt, is de hardnekkige lage levensverwachting bij Aboriginals. Hoewel de data incompleet zijn, kan ervan worden uitgegaan dat het verschil in levensverwachting tussen inheemse en niet-inheemse Australiërs bij benadering 20 jaar is. In de staten waar de gegevens over de sterfte onder Aboriginals het meest betrouwbaar zijn, Queensland, Zuid-Australië, West-Australië en de *Northern Territory*, is driekwart van de inheemse mannen en 60 procent van de inheemse vrouwen overleden voor zij de leeftijd van 65 jaar hebben bereikt. Bij de niet-inheemse mannen is dat een kwart en bij de vrouwen 16 procent. Het gat tussen de inheemse en de niet-inheemse Australiërs is de afgelopen jaren groter geworden.

Kinderen in de eetzaal van een school voor Aboriginals. Foto ongedateerd (1968?).

Foto: ANP Foto. Bron: AKG.

	Inheems	Niet-inheems
	%	
Werkloosheidscijfer	20	6
Fulltime baan (niet CDEP*)	38	74
Uitval middelbaar onderwijs	61	23
Bachelor degree of hoger	5	21
Woninghuur in de sociale sector	38	6
Huiseigenaar	31	70
Sociale uitkering als belangrijkste bron van inkomen	52	27
Niet in staat om binnen een week 2.000 Australische dollar op tafel te leggen	54	14
Inkomen behoort tot de laagste 40 procent	72	39
Inkomen behoort tot de hoogste 20 procent	5	20

* CDEP (Community Development Employment Program)-banen zijn verbonden aan een uitkering.

Bron: Australian Bureau of Statistics (ABS).

demodata

In de 25 landen van de Europese Unie leven vrouwen gemiddeld zes jaar langer dan mannen: 81,2 jaar respectievelijk 75,1 jaar in 2004. In alle lidstaten hebben vrouwen een hogere levensverwachting. Het verschil was het grootst in Litouwen (77,7 en 66,3 jaar) en het laagst in Malta (80,7 vergeleken met 76,7 jaar). Dat vrouwen gemiddeld langer leven heeft tot gevolg dat de groep 65-plussers voor een groter deel uit vrouwen bestaat. In de hele EU25 was dat in 2004 voor 59 procent het geval. Letland had in dat jaar het hoogste percentage (68 procent), Griekenland en Cyprus scoorden het laagst met 55 procent elk (Eurostat).

Vrouwen uit de nieuwe vluchtelingengroepen blijven wat onderwijsniveau en arbeidsdeelname betreft sterk achter. Dat geldt het sterkst voor Somaliëse en Afghaanse vrouwen. Zij hebben bijvoorbeeld zelden een baan (ongeveer tien procent). Van de Iraanse vrouwen daarentegen heeft ongeveer eenderde een baan. Vrouwen uit etnische minderheden hebben niet alleen een ongunstige maatschappelijke positie vergeleken met autochtone vrouwen, maar ook vergeleken met de mannen uit hun eigen groep. Er is dus sprake van een dubbele achterstand. Vrouwen uit de tweede generatie hebben vaak al een grote inhaalslag gemaakt vergeleken met hun ouders. Hun opleidingsniveau en positie op de arbeidsmarkt zijn veel beter (Sociaal en Cultureel Planbureau).

Sociaal-economische en gezondheidsverschillen

Hoge sterftecijfers en de lage levensverwachting weerspiegelen de slechte gezondheidssituatie onder de inheemse bevolking. Recente cijfers van het Australische Instituut van Gezondheid en Welzijn bevestigen dat:

- de Aboriginals hebben een zuigelingensterfte die 2,5 maal zo hoog is als het nationale gemiddelde;
- de Aboriginals hebben in vergelijking met het landelijke cijfer tweemaal zoveel baby's met een laag geboortegewicht;
- de zelfmoord onder jongeren is vijfmaal zo hoog als nationaal;
- diabetes mellitus komt bijna viermaal zoveel voor als landelijk;
- reumatische hartziekte komt in verhouding heel veel voor;
- chronische nierziekte inclusief chronisch nierfalen komt in verhouding heel veel voor;
- hogere prevalentie van gezondheidsproblemen, waaronder begrepen luchtweginfecties en hart- en vaatziekten;
- ziekenhuisopnames komen meer voor;
- de kans op infecties met besmettelijke ziekten is groot.

(Bronnen: HREOC 2003; ABS 2005)

Terwijl de oorspronkelijke bevolking in gekoloniseerde landen als Canada, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten een vergelijkbaar sterfteen ziektepatroon kent, is de levensverwachting daar de afgelopen decennia beduidend gestegen. In Australië was dat niet het geval.

De verschillen in gezondheidsomstandigheden zijn op hun beurt een afspiegeling van de sociaal-economische status van inheemse bevolkingen. De huidige verschillen zijn een uitvloeisel van sociale en politieke processen en discriminatoire praktijken en wetten in het verleden. Terwijl Australië er trots op is dat het een verleden heeft met een beleid gericht op sociale gelijkheid – het land had al vroeg vrouwenkiesrecht, was al lang geleden een verzorgingsstaat en kent al sinds 1907 een gezinsinkomen –, heeft dat emancipatorische en gelijkheidsbeleid zich

niet uitgestrekt tot de Aboriginals. De *Franchise Act* uit 1902 sloot Aboriginals uit van het recht om te stemmen – zij kregen pas stemrecht in 1963 – en de verschillende Sociale Verzekeringswetten sloten Aboriginals gedurende dezelfde periode uit van het recht op een ouderdomsuitkering, invaliditeitspensioen, en uitkeringen bij moederschap, werkloosheid of ziekte. Ook hadden Aboriginals geen recht, zoals andere Australiërs, op een minimumloon. Veel van hen kregen slechts een voedselrantsoen en onder de *'care and protection' statutes* (een euphemisme voor een controle- en segregatiepolitiek ten aanzien van de Aboriginals), onthielden de autoriteiten de Aboriginals hun verdiensten ofwel werden zij onderbetaald. Er wordt nu nog steeds geprobeerd om het toen gestolen loon terug te vorderen.

De huidige sociaal-economische omstandigheden van Aboriginals kunnen enkel als deprimerend worden beschreven. Hun gemiddelde inkomen is minder dan 60 procent van dat van de niet-inheemse bevolking; de kans voor een volwassen Aboriginal om in de gevangenis terecht te komen is 15 maal zo groot als voor een niet-inheemse Australiër en onder jongeren zelfs 17 maal zo groot; onder de Aboriginals zijn in verhouding tot niet-inheemse Australiërs driemaal zoveel mensen dakloos. Zoals deze en andere gegevens in de tabel laten zien, zijn de Aboriginals zwaar oververtegenwoordigd in het minder bevoorrechte deel van de sociaal-economische ladder. Hoewel beïnvloed door de veel jongere leeftijdsstructuur en hun geografische spreiding, staat onomstotelijk vast dat de sociaal-economische ongelijkheid tussen de Aboriginals en de andere Australiërs groot is.

Ondertelling ten gevolge van onvolledige dataverzameling in gevangnissen en andere administratieve bronnen betekent dat zelfs deze harde cijfers geen volledig beeld geven van de uitsluiting van Aboriginals van deelname aan het sociaal-economische leven in het huidige Australië. Terwijl sommige ongelijkheidsindicatoren, zoals het percentage dat een bachelor degree of hoger heeft gehaald, de afgelopen jaren een verbetering lieten zien, is de sociaal-economische ongelijkheid tussen Aboriginals en de niet-inheemse bevolking niet merkbaar verminderd.

Demografische onderwerpen

De uitgesproken verschillen in leeftijdsstructuur tussen de Aboriginals en de niet-inheemse bevolking stelt de bevolkingen in verschillende mate bloot aan de meer leeftijdsgebonden sociaal-economische ontwikkelingen zoals die op het terrein van het onderwijs, arbeidsmarkt, met betrekking tot het krijgen en hebben van kinderen en tot het hebben van een ouderpensioen. Bevolkingen zullen daardoor meer of minder het effect ondervinden van beleidsinterventies op de genoemde terreinen. Doordat werkloosheid bijvoorbeeld hoofdzakelijk de jeugd treft ervaren de Aboriginals met hun jongere leeftijdsstructuur werkloosheid als een onevenredig groot probleem, ongeacht het verbeterde onderwijsniveau; en zelfs het laatste is meer ogenschijnlijk dan reëel als de leeftijd-

Engelse kolonisten verjagen de Aboriginals van hun land. Litho ca. 1840.

Foto: ANP Foto. Bron: AKG.

structuur in beschouwing wordt genomen. Dientengevolge kunnen verschillen in leeftijdsstructuur een rol spelen bij de verdere verslechtering van bestaande ongelijkheden. Ter illustratie, in 2001 telde Australië in verhouding 1,9 Aboriginals van 15-19 jaar op iedere niet-inheemse persoon van die leeftijd, 1,6 Aboriginals van 20-24 jaar op iedere niet-inheemse persoon van die leeftijd, enzovoort. Bij iedere hogere leeftijdsgroep wordt de verhouding tussen Aboriginals en niet-inheemse personen kleiner, maar deze blijft positief (in verhouding meer Aboriginals dan niet-inheemse Australiërs) tot de 40-jarige leeftijd. Deze verschillen betekenen dat de Aboriginals niet alleen te maken hebben met hogere leeftijdsspecifieke werkloosheidscijfers en een lager aandeel in hoger onderwijs dan de niet-inheemse bevolking, maar de gezamenlijke invloed van deze variabelen op de bevolking als geheel is groter door een wegingsfactor van 1,9 of 1,6, afhankelijk van de leeftijdsgroep en de variabele die wordt onderzocht, als gevolg van deze oververtegenwoordiging van Aboriginals.

Tot besluit

Het verschil tussen de demografische en sociaal-economische structuur van inheems Australië en de niet-inheemse bevolking veroorzaakt een onverminderde en hardnekkige ongelijkheid. De basis van deze ongelijkheid is ingebed in het verleden, maar er zijn slechts minimale aanwijzingen dat deze momenteel aan het verminderen is. De ongelijkheid wordt versterkt door de verschillen in leeftijdsstructuur tussen de Australische inheemse en niet-inheemse bevolking. De twee bevolkingsgroepen staan daardoor in verschillende mate bloot aan problemen rond onder meer werkloosheid en toegang tot onderwijs. Deze wisselwerking maakt het ingewikkeld om de sociaal-economische ongelijkheid tussen de Aboriginals en de niet-inheemse bevolking van Australië te meten en te interpreteren.

LITERATUUR:

- Barnes, A. (1996), Recent developments in the collection of indigenous statistics. In: J. C. Altman, and J. Taylor (red.), *The 1994 National Aboriginal and Torres Strait Islander Survey: Findings and future prospects*, Centre for Aboriginal Economic Policy Research, Research Monograph No. 11. The Australian National University, pp. 13-27.
- Bareja, M., and K. Charlton (2003), Statistics on juvenile detention in Australia: 1981-2002: Technical Background Paper Series, no. 5. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Broome, R. (2001), *Aboriginal Australians: Black responses to white dominance 1788-2001*, 3rd Edition. Crows Nest NSW: Allen and Unwin.
- Chesterman J., and B. Galligan (1997), *Citizens without rights, Aborigines and Australian citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diverse publicaties van het ABS.
- HREOC (2004): http://www.humanrights.gov.au/social_justice/statistics/index.html.
- Jackson, N.O. (2002), The doubly-structural nature of indigenous disadvantage. Indigenous age structures and the notion of disparate impact. *New Zealand Population Review* 28(1), pp. 55-68.
- McGlade, H. (2003), Native title, 'Tides of History' and our continuing claims for Justice - sovereignty, self-determination and treaty. In: *Treaty let's get it right!*, Canberra: Aboriginal Studies Press, pp. 118-136.
- Peterson, N., and W. Sanders (red.) (1998), *Citizenship and indigenous Australians: Changing conceptions and possibilities*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dr. Maggie Walter, sociology lecturer, and **Dr. Natalie Jackson**, senior lecturer in social demography, director Demographic Analytical Services Unit, School of Sociology and Social Work at the University of Tasmania, Australia. Dr. Walter is een Palawa-vrouw.
Contact: margaret.walter@utas.edu.au

Vertaling en bewerking: Harry Bronsema.

demodata

De 30 grootste stedelijke agglomeraties ter wereld in 2005:

Stedelijke agglomeratie	x miljoen
1 Tokyo, Japan	35,327
2 Mexico City, Mexico	19,013
3 New York-Newark, VS	18,498
4 Mumbai (Bombay), India	18,336
5 São Paulo, Brazilië	18,333
6 Delhi, India	15,334
7 Calcutta, India	14,299
8 Buenos Aires, Argentinië	13,349
9 Jakarta, Indonesië	13,194
10 Shanghai, China	12,665
11 Dhaka, Bangladesh	12,560
12 Los Angeles-Long Beach-Santa Ana, VS	12,146
13 Karachi, Pakistan	11,819
14 Rio de Janeiro, Brazilië	11,469
15 Osaka-Kobe, Japan	11,286
16 Cairo, Egypte	11,146
17 Lagos, Nigeria	11,135
18 Beijing, China	10,849
19 Metro Manila, Filippijnen	10,677
20 Moskou, Russische Federatie	10,672
21 Parijs, Frankrijk	9,854
22 Istanbul, Turkije	9,760
23 Seoul, Zuid-Korea	9,592
24 Tianjin, China	9,346
25 Chicago, VS	8,711
26 Lima, Peru	8,180
27 Londen, Verenigd Koninkrijk	7,615
28 Santa Fé de Bogotá, Colombia	7,594
29 Teheran, Iran	7,352
30 Hong Kong, China	7,182

(Population Reference Bureau)

Armoede en de belofte van gelijkheid

PAULINE FUHRI SNETHLAGE

Ieder jaar brengt het bevolkingsfonds van de Verenigde Naties (UNFPA) het zogenoemde wereldbevolkingsrapport uit. Het rapport van 2005, gepresenteerd in november vorig jaar, is gericht op het terugdringen van armoede en de rol van gendergelijkheid daarin. De boodschap van het wereldbevolkingsrapport 2005 is eenvoudig en krachtig: gendergelijkheid vermindert de armoede, redt levens en verbetert de kwaliteit van leven. In 2000 werd in de 'Millennium ontwikkelingsdoelen' de belofte uitgesproken dat in 15 jaar de armoede zou worden gehalveerd. Het rapport biedt inzicht in de situatie van vrouwen in de wereld en in de relatie tussen genderongelijkheid, in het bijzonder geweld tegen vrouwen, bevolkingsvraagstukken en armoedebestrijding.

Foto: UNFPA.

Foto: UNFPA.

Foto: www.rockwellhouse.org/mdg.htm.

demodata

Tweederde van alle Turkse en Marokkaanse vrouwen van 15-64 jaar in Nederland heeft hooguit basisonderwijs genoten. Een groot deel van hen is zelfs nooit naar school geweest. Van de Turkse en Marokkaanse vrouwen tot 35 jaar beschikt ongeveer eenderde over een opleiding op mbo/havo- of vwo-niveau (de zogenoemde startkwalificatie). Onder Surinaamse en Antilliaanse vrouwen van die leeftijdsgroep ligt dit aandeel op 60 procent. Van de Surinaamse vrouwen heeft 58 procent een baan tegen 56 procent van de autochtone vrouwen. Bij de Antilliaanse vrouwen ligt dit aandeel op 46 procent, bij de Turkse en Marokkaanse vrouwen rond de 30 procent (Sociaal en Cultureel Planbureau).

Het Millennium Project van de Verenigde Naties, een panel van meer dan 250 experts uit de hele wereld, beschouwt genderongelijkheid (dat wil zeggen ongelijkheid in de situatie en mogelijkheden van mannen en vrouwen) als een van de primaire aanjagers van armoede en sociale uitsluiting. Door discriminatie wordt vrouwen, de helft van de mensheid, het volledig ontplooiën van hun mogelijkheden ontzegd en effectief menselijk kapitaal verspild.

Op dit moment bevinden wereldwijd meer dan 1,7 miljard vrouwen zich in de reproductieve en productieve fase van hun leven, in de leeftijdsgroep van 15 tot 49 jaar. Deze vrouwen hebben een cruciale rol binnen het gezin, de gemeenschap en uiteindelijk in een hele samenleving. Om de Millenniumdoelen te kunnen realiseren zijn investeringen in drie gebieden vooral noodzakelijk: (1) scholing, (2) economische mogelijkheden voor vrouwen en (3) reproductieve gezondheid. Daarnaast is het van groot belang dat het gebruik van geweld tegen vrouwen een halt wordt toegeroepen. Investeringen in deze

sectoren leveren onmiddellijke resultaten, langetermijnvoordelen en -effecten voor toekomstige generaties op.

Scholing

Toegang tot scholing is cruciaal voor elke maatschappij. Helaas hebben teveel kinderen die in armoede leven, vooral meisjes, niet de mogelijkheid om naar school te gaan. Op dit moment zijn 600 miljoen vrouwen en 320 miljoen mannen analfabeet. De toegang tot het basisonderwijs neemt toe, maar slechts 69 procent van de meisjes in Zuid-Azië en 49 procent van de meisjes in Zuidelijk Afrika voltooit de basisschool. Op het niveau van het voortgezet onderwijs is de kloof nog groter, met slechts respectievelijk 47 en 30 procent deelname in Zuid-Azië en Zuidelijk Afrika.

Onderzoek wijst uit dat het volgen van voortgezet onderwijs de economische kansen van meisjes en vrouwen vergroot, dat hierdoor hun reproductieve gezondheid verbetert, hun kennis over HIV/AIDS toeneemt en dat hun instelling

tegenover schadelijke praktijken zoals besnijdenis van vrouwen en meisjes verandert. Kinderen profiteren er ook van: ieder jaar scholing van de moeder correspondeert met een vijf tot tien procent lagere sterfte onder kinderen beneden de vijf jaar.

Economische rechten

De traditionele, macro-economische benadering en ontwikkelingsprogramma's negeren tot op grote hoogte de bijdrage van vrouwen. Behalve dat ze het huishouden runnen, werken veel vrouwen op boerderijen, markten, kantoren en in 'sweatshops', fabrieken en mijnen waar ondersteunend beleid, wetten, instituties en voorzieningen over het algemeen ontbreken. Vaak worden vrouwen slecht of niet betaald en werken ze onder slechte arbeidsomstandigheden. Over het algemeen genieten vrouwen minder inkomen en hebben ze minder zekerheid dan mannen. Volgens de Wereldbank verdienen vrouwen in de geïndustrialiseerde wereld 77 dollarcent voor iedere dollar die door mannen wordt verdiend; in ontwikkelingslanden is dit 73 dollarcent.

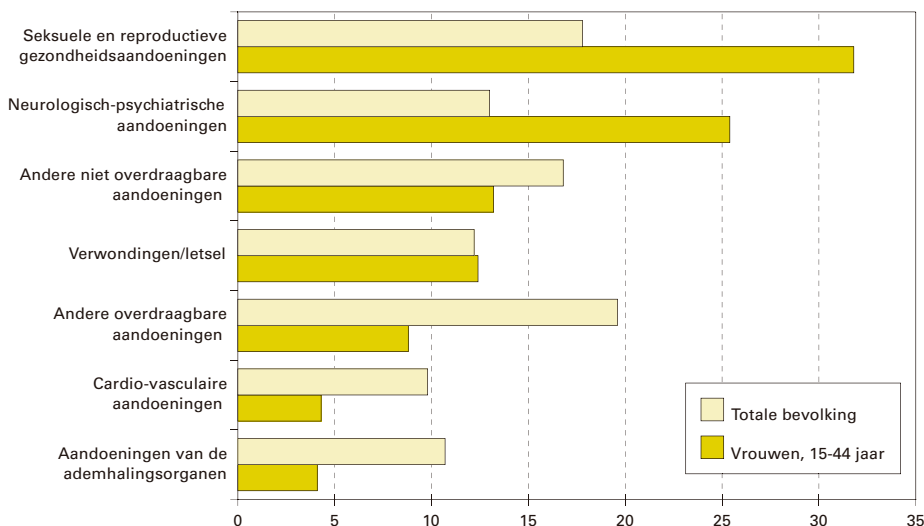
In ontwikkelingslanden zijn vrouwen verantwoordelijk voor 60 tot 80 procent van de voedselproductie. Toch staan veel regeringen niet toe dat vrouwen land verkrijgen of verkopen zonder toestemming van hun echtgenoot. In grote delen van Zuidelijk Afrika hebben weduwen zo goed als geen land of erfrecht en ontvangen vrouwen minder dan tien procent van alle leningen die zijn bestemd voor kleine boeren; slechts één procent van het totale krediet van de agrarische sector. Onderzoek van de Wereldbank in een aantal landen in Zuidelijk Afrika wees uit dat de opbrengsten met 20 procent of meer zouden kunnen stijgen als meer vrouwen toegang tot en controle over inkomsten, agrarische dienstverlening en land zouden hebben. Het aanpakken van deze ongelijkheid in economische mogelijkheden kan families en gemeenschappen uit de armoede tillen.

Reproductieve gezondheid

Reproductieve gezondheidsproblemen vormen de belangrijkste oorzaak van ziekte en sterfte onder vrouwen van 15-44 jaar. Iedere minuut sterft een vrouw aan een oorzaak die verband houdt met zwangerschap. Moedersterfte leidt tot het verlies van een half miljoen levens per jaar. Ten minste acht miljoen vrouwen lijden aan een chronische ziekte of hebben gezondheidsproblemen als gevolg complicaties bij de zwangerschap. Moedersterfte verhoogt ook het sterfterisico onder zuigelingen en kinderen; baby's hebben drie tot tien keer meer kans om voortijdig te overlijden als hun moeder de bevalling niet overleeft.

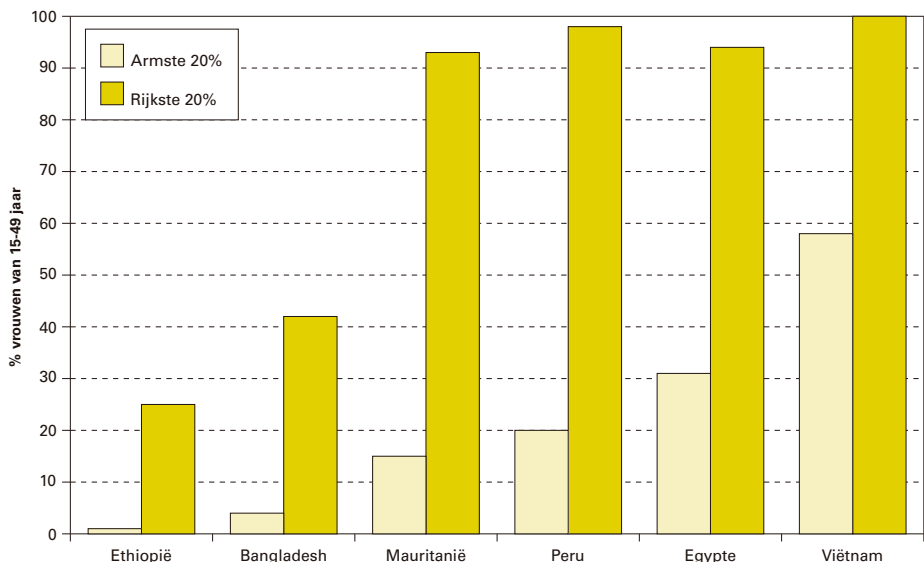
Bijzonder zorgelijk is de reproductieve gezondheid van jongeren. Met drie miljard mensen onder de 25 jaar is de huidige generatie jongeren de grootste in de wereldgeschiedenis. Van hen leeft 85 procent in ontwikkelingslanden, vaak van minder dan twee dollar per dag. Deze groep bevindt zich daardoor in een kwetsbare positie. Vooral adolescente meisjes lopen het risico dat ze slachtoffer worden van seksueel geweld en

Figuur 1. Wereldwijde economische ziektelast ten gevolge van de seksuele en reproductieve gezondheidssituatie (in percentage van het aantal verloren jaren)

Bron: WHO (2002), geciteerd in: Alan Guttmacher Institute/UNFPA (2003), *Adding it up: The benefits of investing in sexual and reproductive healthcare.*

Figuur 2. Geboortes met professionele kraamzorg onder de meest arme en rijke vrouwen

Bron: World Bank (2004), *Round II Country Reports on health, nutrition, and population conditions among the poor and the better-off in 56 countries.*

exploitatie, schadelijke gebruiken, dat ze al op jonge leeftijd zwanger worden en dat ze door het HIV-virus worden besmet. Veel van hen worden gedwongen hun opleiding af te breken om te helpen in de huishouding en te zorgen voor broers en zussen. In de komende tien jaar zullen naar verwachting 100 miljoen meisjes trouwen voor hun 18^e jaar. Jaarlijks bevallen 14 miljoen adolescente meisjes. Zij hebben een twee tot vijf keer grotere kans om te sterven aan de gevolgen van zwangerschap en bevalling dan vrouwen boven de 20. Een veelvoud van de meisjes die sterven bij de bevalling lijdt aan infecties, verwondingen en chronische ziekten ten gevolge van geweld en zwangerschap op jonge leeftijd.

Hoewel jongens over het algemeen meer vrijheid hebben dan meisjes en de risico's van tienerzwangerschappen op hen geen fysieke invloed hebben, hebben ook jongens reproductieve problemen. Ook zij staan in deze periode bloot aan exploitatie, geweld en het risico van een HIV-infectie.

Uit alle windstreken wordt gerapporteerd over vrouwenhandel. Het grootste aantal slachtoffers vinden we in Azië (ongeveer 250.000 vrouwen per jaar), de voormalige Sovjet Unie (ongeveer 100.000) en in Centraal en Oost-Europa (ongeveer 175.000). In 2001 werd gerapporteerd over 100.000 verhandelde vrouwen in Latijns-Amerika en het Caraïbisch Gebied en over 50.000 slachtoffers in Afrika (UNFPA).

Foto: Amnesty International.

Geweld tegen vrouwen en meisjes

Wereldwijd wordt jaarlijks één op de drie vrouwen slachtoffer van geweld. In de meeste gevallen wordt dit geweld door mannen gepleegd. “Geweld tegen vrouwen en meisjes kent geen grenzen, noch economisch, noch sociaal of geografisch”, aldus het UNFPA-rapport, “Het reflecteert én versterkt genderongelijkheid en het tast in hoge mate de waardigheid, de autonomie en de gezondheid van vrouwen aan”.

In 1993 werd geweld tegen vrouwen en meisjes voor het eerst gedefinieerd in de Verklaring inzake de Uitbanning van Geweld tegen Vrouwen (Wenen, 1993):

“Elke daad van geweld op basis van geslacht die resulteert of kan resulteren in lichamelijke, seksuele of psychologische schade aan of lijden van vrouwen, met inbegrip van de dreiging van dergelijke gewelddaden, dwang of willekeurige vrijheidsberoving, ongeacht of dit plaatsvindt in het openbaar of de privésfeer.”

Het gaat daarbij om huiselijk geweld, seksueel misbruik en verkrachting, vrouwenhandel en gedwongen prostitutie, besnijdenis van vrouwen en meisjes, moorden uit eerwraak en moorden die gerelateerd zijn aan de bruidsschat.

Ook kindhuwelijken (veelal tussen een oudere man en een jong meisje) en foetusmoord (prenatale sekseselectie, waarbij meisjes worden geaborteerd) vallen onder de noemer van geweld tegen vrouwen en meisjes, evenals gedwongen sterilisatie, of gedwongen abortus.

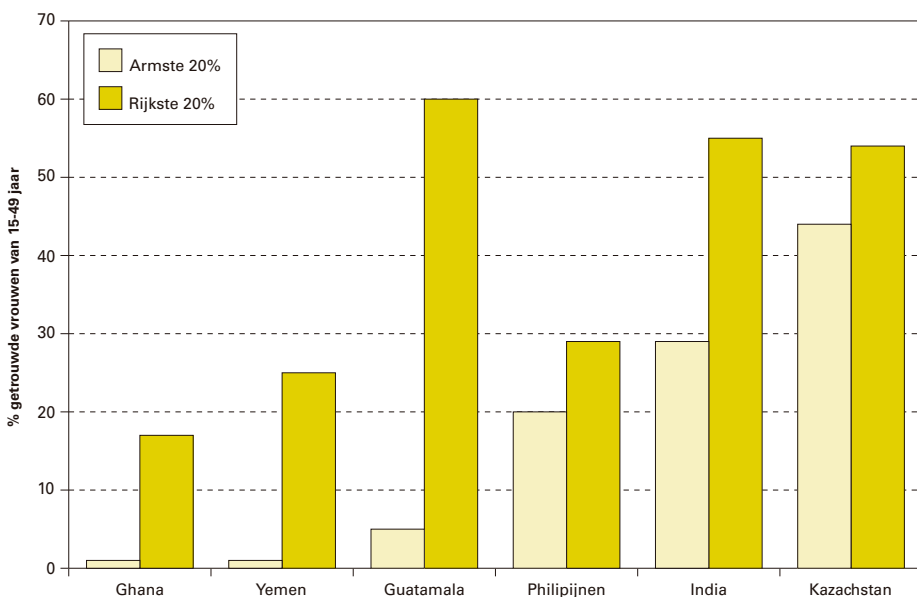
In tijden van oorlog en bij een gewapend conflict worden vrouwen (bijvoorbeeld van een etnische minderheid) vaak systematisch verkracht, of worden vrouwen en meisjes gedwongen om als seksslaaf voor de militairen te werken. Ook in vluchtelingenkampen zijn veel vrouwen slachtoffer van verkrachting en ander geweld.

De meest voorkomende vorm van geweld is huiselijk geweld. In 80 procent van de gevallen zijn de slachtoffers vrouwen of meisjes. In sommige landen is tien procent en in andere landen tot 60 procent van de vrouwen slachtoffer van geweld door een partner. Uit onderzoek blijkt dat wereldwijd tussen de 12 en de 25 procent van de vrouwen ooit een poging tot of verkrachting door een intieme partner of ex-partner heeft meegemaakt.

Gedwongen prostitutie, vrouwenhandel voor seks en sekstoerisme lijken te groeien. Ieder jaar worden er naar schatting 800.000 mensen over grenzen heen ter exploitatie verhandeld van wie de meesten in de commerciële seksindustrie terecht komen. In ongeveer 80 procent van de gevallen gaat het om vrouwen en meisjes. Een nog groter aantal wordt met hetzelfde doel binnen de landsgrenzen met geweld gerekruteerd, misleid of ontvoerd. De WHO schat dat in 1995 500.000 vrouwen en kinderen op die manier de Europese Unie binnenkwamen. In Europa zouden omstreeks 175.000 tot 200.000 vrouwen en kinderen worden verhandeld van Centraal- en Oost-Europa naar West-Europa.

Bij geweld gaat het vooral om jonge vrouwen en meisjes. Wereldwijd zijn bij bijna de helft van al-

Figuur 3. Gebruik van anticonceptiemiddelen naar sociaal-economische status

Bron: World Bank (2004), *Round II Country Reports on health, nutrition, and population conditions among the poor and the better-off in 60 countries.*

le seksuele geweld meisjes van 15 jaar en jonger het slachtoffer. In Thailand is geweld door een intieme partner (vriend, echtgenoot) de belangrijkste doodsoorzaak voor vrouwen in de leeftijd van 15 tot 24 jaar. Geweld tegen vrouwen en meisjes heeft vaak een dodelijke afloop.

Gevolgen

Het gebruik van geweld heeft ernstige gevolgen voor de vrouwen en hun gezinnen en kan effect hebben op de hele gemeenschap. Directe gevolgen zijn onder andere emotionele stress, gezondheidsproblemen van psychische aard, ongewenste zwangerschap, onveilige abortus, problemen tijdens de zwangerschap, een hoger risico op HIV-besmetting door onveilige seks en een verhoogde kans op verwonding tijdens een verkrachting. Seksuele dwang wordt door de WHO beschouwd als een belangrijke factor in het steeds groeiend aantal HIV-besmettingen onder jongeren. Ook voor latere generaties kan het geweld gevolgen hebben: kinderen die getuige of zelf slachtoffer van geweld zijn geweest hebben later last van psychische schade en lopen verhoogd risico om op latere leeftijd (opnieuw) te maken te krijgen met geweld.

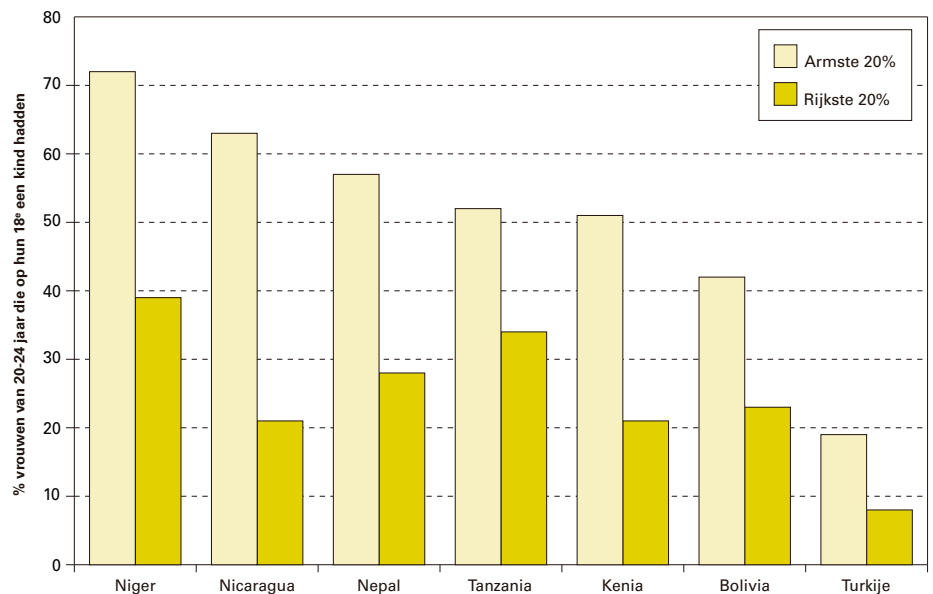
Geweld kan invloed hebben op scholing en onderwijs. Een studie in Nicaragua wees uit dat 63 procent van de kinderen van mishandelde vrouwen een schooljaar moest overdoen. Zij verlieten de school gemiddeld vier jaar eerder dan anderen.

De kosten van geweld tegen vrouwen en meisjes zijn hoog: op het gebied van gezondheidszorg, productiviteit, verlies van inkomsten, kosten van politie en justitie en verminderde scholing. Geweld tegen vrouwen en meisjes doodt en beschadigt net zoveel vrouwen en meisjes tussen de 15 en de 44 jaar als kanker. De schade aan de gezondheid van vrouwen is groter dan de schade die door malaria en verkeersongevallen samen wordt aangericht en kost aan gezondheidszorg evenveel als aan juridische kosten, verlies aan resultaten in het onderwijs en productiviteitsverlies. In de Verenigde Staten is hier 12,6 miljard dollar per jaar mee gemoeid. In 1996 veroorzaakte huiselijk geweld in Chili een verlies aan inkomsten van 1,56 miljard dollar, ongeveer twee procent van het nationaal inkomen. In India toonde een studie aan dat vrouwen nadat ze het slachtoffer waren van geweld gemiddeld zeven werkdagen verloren. In Nederland worden de kosten van opvang, politie en zorg na het gebruik van geweld geschat op 60 miljoen euro per jaar.

De rol van mannen

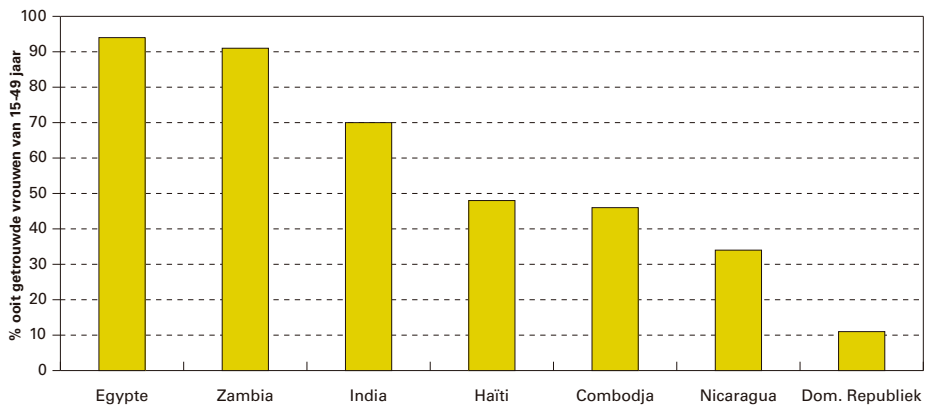
Programma's voor reproductieve gezondheidszorg en gender richtten zich in het verleden vaak alleen op vrouwen. In toenemende mate wordt nu samengewerkt met mannen om gelijkheid tussen mannen en vrouwen te bereiken. Stereotypen en sociale normen houden vaak ongelijke verhoudingen en geweld in stand. Mannen oefenen vaak macht uit, ook binnen het gezin, op gebied van gezinsplanning, economische activiteiten van hun vrouw en de besteding van het huishoudgeld. Vaak wordt geweld tegen vrouwen gerechtvaardigd door tra-

Figuur 4. Geboortes onder de meest arme en rijke adolescenten

Bron: Rani, M. en E. Lule (2004), Exploring the socioeconomic dimension of adolescent reproductive health: A multicountry analysis. *International Family Planning Perspectives* 30(3), p. 112.

Figuur 5. Percentage ooit getrouwde, in de huiselijke sfeer met geweld bedreigde vrouwen van 15-49 jaar die geloven dat er ten minste één reden is waarom fysiek geweld tegen hen mag worden gebruikt

Noot: redenen waarom geweld tegen vrouwen zou mogen worden gebruikt zijn bijvoorbeeld verwaarlozing van de kinderen, uitgaan zonder dat de partner daarvan op de hoogte is, verschil van mening met partner, het niet (op tijd) klaarmaken van het eten en praten met andere mannen.

Bron: Kishor, S. en K. Johnson (2004), *Profiling domestic violence: A multicountry study*, Calverton, MD: ORC Macro, Measure DHS-66.

ditionele normen en genderrelaties, zowel door vrouwen als door mannen. Wie kent niet de beruchte uitspraak: "hij slaat me omdat hij van me houdt"? De laatste jaren echter worden ook door mannen acties ondernomen om deze normen en stereotypen te doorbreken. Zo ondersteunt de groep 'Men Against Violence Against Women' in Cambodja jaarlijkse campagnes en biedt zij rolmodellen aan voor jonge mannen.

Tot slot: hoe nu verder

Genderongelijkheid heeft grote invloed op het halen van de Millennium Ontwikkelingsdoelen. Onevenwichtige verdeling van macht en sociale ongelijkheid – tussen mannen en vrouwen, rijk en arm, jong en oud – verhinderen dat mensen hun potentieel kunnen ontwikkelen en beperken de mogelijkheden om armoede te overwinnen. Onderdrukking van vrouwen en meisjes, door geweld of discriminerende wetten en gewoonten houdt de ongelijkheid en daarmee de armoede in stand. Het UNFPA-rapport geeft diverse positieve ontwikkelingen aan op het gebied van gezondheidszorg, scholing van kinderen en vrouwen en het vergaren van economi-

In sommige landen is meer dan de helft van alle meisjes onder de 18 jaar getrouwd. In Niger is 76 procent van alle 15-19 jarige meisjes getrouwd op hun 18^e, in de Demografische Republiek Congo is dat 74, in Afghanistan 54, in Bangladesh 51 en in India 50 procent. Ook is het in bepaalde landen niet ongebruikelijk dat een meisje al beneden de 15 in het huwelijk treedt. In Ethiopië en in sommige delen van West-Afrika trouwen meisjes soms zelfs al op hun zevende jaar. In Bangladesh was 45 procent van de 25-29 jarige vrouwen al getrouwd toen ze 15 waren. Een onderzoek uit 1998 in de Indiase staat Madhya Pradesh toonde aan dat bijna 14 procent van de meisjes waren getrouwd tussen hun 10^e en hun 14^e. In de Kebbi-staat in Noord-Nigeria ten slotte is de gemiddelde huwelijksleeftijd voor meisjes 11 jaar, in heel Nigeria is dat 17 jaar (UNFPA).

Geen toegang tot anticonceptiva is de belangrijkste oorzaak van de 76 miljoen ongewilde zwangerschappen in de Derde Wereld elk jaar. Gevolg is jaarlijks 19 miljoen onveilige abortussen waarbij zo'n 68.000 vrouwen komen te overlijden. Onderzoek wijst uit dat wereldwijd één op de tien zwangerschappen in een onveilige abortus eindigt. De hoogste cijfers worden gevonden in Azië, Afrika en Latijns Amerika. In diverse landen in Centraal en Oost-Europa is het abortuscijfer sterk gedaald na de oprichting van instellingen voor gezinsplanning en een stijging van het gebruik van anticonceptiemiddelen. In Roemenië bijvoorbeeld is het abortuscijfer tussen 1995 en 1999 sterk gedaald, van 52 naar 11 per 1.000 vrouwen van 15-44 jaar (UNFPA).

sche onafhankelijkheid en politieke macht. Er is echter nog een lange weg te gaan om gendergelijkheid te bewerkstelligen.

Scholing en economische onafhankelijkheid zijn belangrijke onderdelen van de emancipatie van vrouwen en meisjes. Daarnaast moet met mannen worden samengewerkt om beperkende stereotypen en sociale normen te veranderen. Campagnes ter bestrijding van geweld tegen vrouwen en meisjes blijven nodig, totdat de gehele maatschappij ervan doordrongen raakt dat het geweld negatieve gevolgen heeft voor het welzijn van het gezin en de maatschappij.

Om de Millenniumdoelen te kunnen bereiken is in 2006 naar schatting 135 miljard dollar nodig, olopend tot 195 miljard dollar in 2015. In 2003 besteedden donoren 69 miljard dollar aan ontwikkelingssamenwerking. In datzelfde jaar bedroeg de wereldwijde militaire begroting ongeveer één miljard dollar. Gegeven deze onevenwichtigheid is het duidelijk dat het realiseren van de Millenniumdoelen meer een kwestie is van politieke wil dan van schaarse middelen.

UNFPA, 2005. *State of the World Population 2005 – The promise of equality* – New York: UNFPA.

De World Population Foundation (Stichting Wereld en Bevolking) (WPF) zet zich in voor het verbeteren van de seksuele en reproductieve gezondheid en rechten in ontwikkelingslanden (www.wpf.org).

LITERATUUR:

- Amnesty International UK (2005), *Sexual Assault Research*. UK: ICM.
- Korf D., E. Mot, H. Meulenbeek en T. van den Brandt (1997), *Economische kosten van thuisgeweld tegen vrouwen*. Amsterdam: Thesis publishers.
- *Trafficking in women; the misery behind the fantasy: from poverty to sex slavery – A comprehensive European strategy*. Bron: http://europa.eu.int/comm/employment_social/equ_opp/index_en.htm en OSCE/ODHIR - Trafficking Unit, op <http://www.osce.org/odih/unit-trafficking.php3>.
- UNFPA (2005), *State of the World Population 2005 – The promise of equality* – New York: UNFPA.
- WHO factsheet 239. Beschikbaar op <http://www.who.int/inf-fs/en/fact239.html>.

Drs. P. Fuhri Snethlage, World Population Foundation (WPF).

Onderzoek Gezinsvorming CBS Scheiden: de partners, de kinderen en de contacten

ARIE DE GRAAF

Per jaar gaan in Nederland ongeveer 100.000 paren die gehuwd of niet-gehuwd samenwonen uit elkaar. Jaarlijks zijn naar schatting tussen de 50.000 en 60.000 kinderen betrokken bij de scheidingen. Als reden voor scheiding worden relatief vaak problemen in de relatiesfeer genoemd. Vooral bij ongehuwd samenwonenden is het ook de onverenigbaarheid van de toekomstplannen van beide partners die tot een scheiding leidt. De aanwezigheid van kinderen bepaalt mede of er later nog contact is tussen de ex-partners.

Foto: Marcel Minnée.

In 2005 eindigden tegen de 33.000 van de bijna 3,5 miljoen huwelijken in een echtscheiding. Daarnaast gingen nog eens 60.000 samenwoners uit elkaar.

Het aantal niet-gehuwd samenwonenden is sinds de jaren tachtig sterk gestegen. Begin 2005 woonden bijna 750.000 paren niet-gehuwd samen. De kans op een relatie-ontbinding is bij niet-gehuwd samenwonenden groter dan bij gehuwden. In de afgelopen jaren zijn er naar schatting jaarlijks, in absolute aantallen, twee keer zoveel relaties van niet-gehuwd samenwonenden ontbonden als van gehuwden. Per jaar worden dus ongeveer 100.000 relaties door scheiding ontbonden.

Reden voor scheiding

In het Onderzoek Gezinsvorming 2003 (OG2003) van het Centraal Bureau voor de Statistiek is aan gescheidenen gevraagd waar-

om ze de laatste keer uit elkaar gingen. De meesten noemden meer redenen. Botsende karakters, er was iemand anders in het spel, op elkaar uitgekeken zijn en onverenigbare toekomstplannen werden door zowel mannen als vrouwen relatief vaak genoemd (tabel 1). Opvallend is dat bijna 20 procent van de vrouwen lichamelijk geweld en/of verslavingsproblemen noemde tegenover één à twee procent van de mannen. In hoeverre die problemen betrekking hadden op de vrouw of op de man, kan niet uit het onderzoek worden afgeleid. Wel is het aannemelijk dat relatief meer vrouwen dan mannen lichamelijk geweld en/of verslaving als een probleem binnen de relatie ervaren, omdat mannen vaker dan vrouwen geweld plegen en relatief meer mannen verslavingsproblemen hebben.

Vaak zullen niet-gehuwd samenwonenden die uit elkaar gaan jonger zijn en een kortere relatie-duur hebben dan gehuwden. Zij noemden in grote lijnen dezelfde redenen voor het verbreken van de relatie als gehuwden. Wel was meer bij niet-gehuwden dan bij gehuwden onverenigbaarheid van toekomstplannen een reden om uit elkaar gaan, hetgeen past in het beeld dat ongehuwd samenwonen vaak een 'proefhuwelijk' is. Bij gehuwden was meer dan bij ongehuwden een derde in het spel.

De beslissing

Het is de vraag wie het initiatief nam tot de scheiding: de vrouw, de man of beide partners gezamenlijk. Uit het OG2003 blijkt dat mannen en vrouwen daar verschillend over dachten. Van de vrouwen vond 70 procent dat zij de beslissing namen, 21 procent dacht dat de man was en negen procent dat zij met hun partner gezamenlijk tot de beslissing kwamen om uit elkaar te gaan. Van de mannen daarentegen dacht 45 procent dat zij het initiatief namen, vond 40 procent dat hun partner de beslissing nam en dacht 14 procent dat ze samen besloten om te scheiden (zie tabel 2).

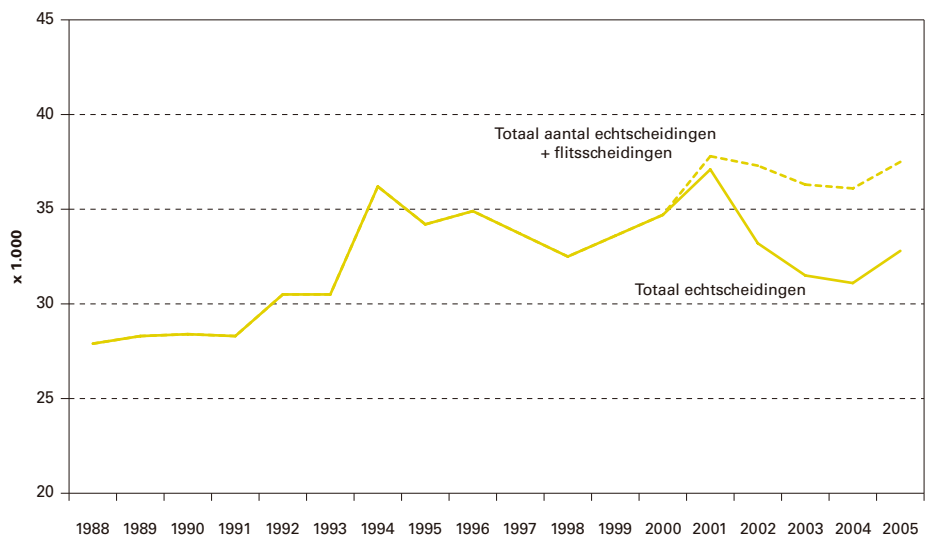
Uit de echtscheidingsverzoeken bij de rechtbank blijkt dat in 1995 bij 60 procent van de echtscheidingen de vrouw het verzoek heeft ingediend en bij 20 procent de man. Tegenwoordig wordt bij de helft van de echtscheidingen een gezamenlijk verzoek ingediend. Nog steeds dienen tweemaal zoveel vrouwen als mannen een verzoek tot echtscheiding in.

Kinderen en scheiding

Het aantal kinderen onder de 18 jaar dat is betrokken bij een echtscheiding bedraagt de laatste jaren bijna 35.000 per jaar. Het aantal kinderen dat betrokken is bij een flitscheiding ligt jaarlijks op bijna 5.000. Naar schatting 18.000 kinderen zijn betrokken bij verbrekingen van niet-gehuwde samenwoonrelaties. Per jaar maken dus tussen de 50.000 en 60.000 kinderen een scheiding van hun ouders mee.

Uit het OG2003 blijkt dat bijna 80 procent van de kinderen na de scheiding bij de moeder woont en ruim vijf procent bij de vader. Co-ouderschap, waarbij het kind deels bij de vader en deels bij de moeder woont (zie kader), komt in 15 procent van de gevallen voor. Een klein

Figuur 1. Echtscheidingen en flitscheidingen, 1988-2005

Bron: CBS Bevolkingsstatistieken.

deel van de kinderen gaat na de scheiding van hun ouders zelfstandig wonen. Uit eerder onderzoek is gebleken dat het co-ouderschap nog relatief weinig voorkomt, maar dit kan te maken hebben met het feit dat de gegevens betrekking hadden op jaren waarin het co-ouderschap nog in de kinderschoenen stond.

Contact ex-partners

De aanwezigheid van thuiswonende kinderen bij het verbreken van de relatie bepaalt in belangrijke mate of er later wel of geen contact is tussen de ex-partners. Zijn er geen kinderen bij de scheiding betrokken, dan heeft 40 procent van de ex-partners geen contact meer met elkaar. Zijn er wel kinderen bij betrokken, dan is dit bij 20 procent van de ex-partners het geval. Opvallend is dat bij de aanwezigheid van kinderen het contact tussen de ouders vaak slecht is (34 procent). De helft van de ex-partners heeft redelijk tot goed contact met elkaar, ongeacht de aanwezigheid van kinderen.

STIJGEN EN DALEN

Het aantal van 33.000 echtscheidingen in 2005 is een stijging ten opzichte van 2004. In voorgaande jaren daalde het aantal echtscheidingen van ruim 37.000 in 2001 naar 31.000 in 2004. Deze daling werd gecompenseerd door een stijging van het aantal flitscheidingen. De mogelijkheid van een dergelijke 'flitscheiding' blijkt voor veel paren een serieus alternatief te zijn voor een formele echtscheiding. Uit voorlopige cijfers over het aantal omzettingen van een huwelijk in een partnerschap in 2005 blijkt dat het aantal flitscheidingen (5.000) stabiel blijft ten opzichte van 2004. Dit betekent dat het totaal aantal echtscheidingen en flitscheidingen weer een stijging laat zien (figuur 1).

Tabel 1. Redenen die een belangrijke rol speelden bij relatie-ontbinding

	Echtscheiding		Uit elkaar gaan van niet gehuwd samenwonenden	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
	%			
Karakters botsen	38	38	46	39
Iemand anders in het spel	38	37	22	31
Op elkaar uitgekeken	28	18	35	26
Toekomstplannen onverenigbaar	19	15	27	29
Gezondheidsproblemen	9	11	9	11
Financiële problemen	9	13	7	8
Seksuele problemen	6	9	3	8
(Schoon-)familie/kinderen	6	4	2	4
Kinderwens onverenigbaar	4	4	7	10
Sociale/culturele verschillen	4	4	3	3
Verslavingsproblemen	2	18	4	16
Lichamelijk geweld	1	19	1	10
Te jong/leeftijdverschil te groot	1	1	2	4
Jaloezie/geen vertrouwen	1	2	3	4
Overige redenen/geen antwoord	7	4	5	2
Totaal aantal respondenten	363	496	483	461

Noot: respondenten konden meer redenen noemen; daarom tellen de percentages per kolom niet op tot 100.

Foto: Marcel Minnée.

Uit de uitkomsten van het OG2003 kan worden afgeleid dat jaarlijks 11.000 kinderen worden geconfronteerd met gescheiden ouders die geen contact meer met elkaar hebben, en ongeveer 19.000 kinderen met gescheiden ouders die een slecht onderling contact hebben.

Drs. A. de Graaf, Centraal Bureau voor de Statistiek; contact: AGAF@cbs.nl

LITERATUUR:

- CBS (2001), *Vademecum Gezondheidsstatistiek Nederland 2001*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- CBS (2005), *Statistisch Jaarboek 2005*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Kalmijn, M. en P.M. de Graaf (2000), Gescheiden vaders en hun kinderen: een empirische analyse van voogdij en bezoekfrequentie. *Bevolking en Gezin* (29)2, Den Haag/Brussel: NIDI/CBGS, pp. 59-84.
- Singendonk, K. en G. Meesters (2002), *Kind en echtscheiding. Een ontwikkelingspsychologisch perspectief*. Lisse: Swets en Zeitlinger BV.
- Steenhof, L. en C. Harmsen (2002), Ex-samenwoners. *Maandstatistiek van de Bevolking* 50(3), Voorburg/Heerlen: CBS, pp. 17-20.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Gijs Beets dr. Harry van Dalen dr. Ernst Spaan
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

GEGEVENS

De meeste gegevens in dit artikel zijn afkomstig uit het Onderzoek Gezinsvorming 2003 (OG2003) van het CBS en uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA). In het Onderzoek Gezinsvorming zijn gegevens verzameld over de sociaal-demografische kenmerken van mensen die in Nederland wonen. Het gaat daarbij om de huidige gezinsamenstelling en relaties, maar ook om verwachtingen ten aanzien van toekomstige relaties en het krijgen van kinderen. De GBA-gegevens hebben betrekking op echtscheidingen, flitsscheidingen en het uit elkaar gaan van niet-gehuwden.

Dit artikel richt zich op mannen en vrouwen die ooit een echtscheiding hebben meegemaakt of ooit uit elkaar zijn gegaan na een periode van ongehuwd samenwonen. Aangezien de ex-partner niet is ondervraagd, is de informatie over de scheiding afkomstig van één persoon. In het geval dat iemand meer keren is gescheiden, hebben de gegevens uit de steekproef betrekking op de laatste scheiding.

Tabel 2. Initiatief tot scheiden

Beslissing ging uit van	Respondent	
	man	vrouw
	%	
Man	45	21
Vrouw	40	70
Allebei	14	9
	abs.=100%	
Totaal aantal respondenten	849	971

CO-ouderschap

Over het co-ouderschap wordt door mannen en vrouwen verschillend gerapporteerd (tabel 3). De vraag met de inleiding 'Soms wordt er na het beëindigen van een relatie een regeling getroffen waarbij kinderen deels bij de ene ouder en deels bij de andere ouder wonen, het zogenaamde co-ouderschap. Was er bij uw kinderen sprake van deze regeling?' wordt door mannelijke respondenten in een kwart van de gevallen bevestigend beantwoord. Voor vrouwen ligt dit aandeel op tien procent. Het vermoeden bestaat dat vaders de antwoorden enigszins overschatten, door de omgangsregeling als co-ouderschap te interpreteren. Men kan hierbij denken aan vaders bij wie de kinderen één keer in de veertien dagen het weekend doorbrengen. Bij moeders zou van een onderschatting sprake kunnen zijn. Gezien de diversiteit aan regelingen en afspraken is het moeilijk om één model te geven voor co-ouderschap. Hoe de uiteindelijke regeling eruit zal zien, hangt af van de kwaliteit van de relatie tussen de ouders, van de afstand tussen de huizen van de ouders en van een eventuele nieuwe relatie van een of beide ouders. Een andere variant is dat niet de kinderen, maar de ouders van huis wisselen.

Tabel 3. Woonsituatie kinderen na scheiding

	Respondent		Totaal
	man	vrouw	
	%		
Co-ouderschap	23	10	15
Wonen bij vader	10	3	6
Wonen bij moeder	65	86	76
Zelfstandig/familie/overig	3	1	2
	abs.=100%		
Totaal aantal respondenten	305	435	740